

نقد نظر

یادداشت

سعید اکبریان

«حاشیه شهر» واژه‌ای سهل و ممتنع است، کمتر مسئولی را می‌توان یافت که در باب حاشیه شهر حرفی نزده باشد، و کیل و وزیر و مدیر، شهردار و فرماندار و استاندار و دولت یار اما «هر کسی از ظن خود شد یار حاشیه» عده‌ای «حاشیه‌سازان» را مقصر می‌دانند و عده‌ای هم «حاشیه‌نشینان» و برخی هم «حاشیه رانان»، به‌هر حال وجه اشتراک غالب این است که عده‌ای مقصر بوده‌اند! مجال این یادداشت تحلیل چیدمان رویکرد و عملکرد متولیان و مسئولان ملی و شهری طی ادوار گذشته تاکنون هست. مدیرانی که به‌رسم روزگار نقش‌های گوناگون و پست‌های مختلف داشته‌اند و شاید این تجربیات روزی مرام‌نامه روشنی باشد برای هدایت و تربیت اندام‌وار بلوغ‌یافته‌ای به نام «حاشیه شهر».

حاشیه‌نشینانی معلول چند پارگی اراده مسئولان

وجود دیدگاه‌های نظری برای تحلیل روشن‌تر مسئله حاشیه‌نشینانی خیلی خوب پیش رفته و تاکنون نیز نظریات گوناگونی در جهان در این خصوص مطرح‌شده که اصطلاحاً ما را در مسیر «شدن» قرار داده است، لیکن آنچه طی سال‌ها شاهد بوده‌ایم این است بیش از آن که رویکردهای مسئولان مؤثر، ناشی از نظریات علمی باشد، متأثر از سلايق شخصی یا التزام به سیاست‌های سازمانی متبوعه بوده است و بسته به این که در کدام سوی میز (دولت-شهرداری-مشاور طراح) نشسته‌اند، رویکرد متفاوتی گزیده‌اند و ضعف دوم هم این است که این رویکرد موجب تکرار در کنش‌های حاشیه شهر شده است، لذا بخش عمده‌ای از حاشیه‌نشینانی بیش از آن که معلول عوامل داخلی و خارجی زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، کالبدی و... باشد معلول چند پارگی اراده‌های صاحب‌منصبان بوده است.

گم‌شدن پر تغال فروش

«نقد بر عملکرد پیشینیان» تکیه کلام بسیاری از مسئولان بوده و هست، در یک نمایه ۱۵ سال گذشته می‌بینیم دولتمردی را که نقد شهرداری می‌کند در حالی که سابقاً خود شهردار بوده است یا امروز نقد دیروز می‌کند غافل از آن که دیروز، خود مسئولیت داشته است! ادبیات «پیدا کنید پر تغال فروش را» متأسفانه جزئی از ادبیات رایج این مسئولین شده است، بنابراین پذیرش مسئولیت کار خویش، قدم اول اصلاح است. چرا در این مصاحبه‌های متعدد ویژه‌نامه هیچ‌یک از مسئولان کلامی به نقد و بیان ضعف خود نپرداخته‌اند؟ بپذیریم هر کسی ممکن است اشتباه کند که البته جای خالی «خرد جمعی» رخنمون می‌گردد. کاش قدرت مدیر با «توان اداره اراده‌های جمعی» سنجیده می‌شد نه با تصمیم قاطعانه و شجاعانه!

توجیه عمل به وظایف در چهار چوب اختیارات قانونی

«نگاه سطحی» آسیب دیگری است که البته ربطی به افراد ندارد، جزئی از رفتار سازمان‌یافته نظام اداری و بوروکراتیک شده است. «فراکنی» تلخ‌ترین محصول این نگاه است و عبارت «عمل به وظایف در چهار چوب اختیارات قانونی» بیت الغزل مسئولان شده است، جناب وزیر راه و شهرسازی، شهرداری را مقصر در حاشیه‌نشینانی می‌داند و مسئول حل مسئله را هم شهرداری می‌داند و جناب شهردار دولت را به سبب سیاست‌های ملی مقصر می‌داند و وظیفه ساماندهی را هم به دوش دولت می‌گذارد. تجربه «مدیریت ساماندهی حاشیه شهر» نیز نشان می‌دهد ساختار دیوان‌سالاران نظام اداری، نه تنها از این که کسی بار دیگران را به دوش می‌کشد، ناراحت نمی‌شود بلکه احساس آسایش هم می‌کند و حق نقد را هم برای خود محفوظ می‌داند! این رویکرد مدیران شجاع و مصمم را به مدیرانی بخشی‌نگر، محافظه‌کار و عمل‌گرا تبدیل می‌کند.

برخورد یک بام و دوهوا با مدیریت یکپارچه شهری

«مدیریت یکپارچه شهری» کلیدواژه شناخته‌شده‌ای است، با ادبیاتی به همین مضامین در تکالیف برنامه‌های توسعه کشور آمده و اخیراً نیز لایحه مدیریت شهری با رویکرد دولت محلی با محوریت شهرداری در دست تدوین است.

لیکن برخورد مسئولان به‌ویژه دولتمردان «برخورد یک بام و دوهوا» است. هم معتقدند کلیه مسئولیت‌های اداره شهرها به شهرداری‌ها واگذار گردد، هم همان‌گونه از سخنان مدیرعامل سازمان ملی زمین و مسکن برمی‌آید دولت مصمم به اجرای برنامه‌های توسعه‌ای است و اگر هم نقشی برای شهرداری قائل‌اند، در منظر نگاهی قیم‌مابانه است آن‌گونه که در سخنان وزیر راه و شهرسازی مستتر است.

مسئولیتی که مسئولین به گردن نمی‌گیرند!

«تبدیل سیاست‌های جمعیتی و اقتصادی» به‌عنوان بهترین راهکار پیشگیری از حاشیه‌نشینانی محور سخنان برخی آقایان به‌ویژه استانداران و دولتمردان است درحالی که بیان نمی‌شود که متولی موضوع کیست؟ آیا مجری برنامه‌های منطقه‌ای استانداری نیست؟ آیا متولی تهیه طرح جامع سرزمین و اصطلاحاً «آمایش سرزمین» طبق قانون وظیفه وزارت راه و شهرسازی نیست؟

مدیریت زمین و نگرش‌های متفاوت

«مبارزه با زمین‌خواری و تصرف غیرقانونی اراضی» از مسلمات پیشگیری از حاشیه‌نشینانی است، تصرفات غیرقانونی که در ظاهر قانونی رخ می‌دهد. لیکن شیوه اقدام در سال‌های گذشته متفاوت بوده است و ریشه آن در تفاوت نگرش مسئولان به مسئله هست. با نگاهی به دوران مدیریت آقای مهندس نوروزی، شهردار اسبق مشهد می‌توان تشکیل مدیریت ساماندهی حاشیه شهر را اقدامی اساسی در راستای هماهنگی یکپارچه در سطح محلات حاشیه شهر دانست و هر چند سعی شد با تشکیل ستاد نظارت بر ساخت و سازها از تصرفات غیرقانونی جلوگیری به عمل آید لیکن به دلیل وسعت حریم استحفاظی و عدم قوانین بازدارنده و متقن امکان نظارت کامل بر اراضی محقق نگشت، ضمن این که توجه ویژه به ساماندهی روستاها، میل به تثبیت و حتی توسعه حاشیه‌نشینانی را نیز افزایش داد. در دوران آقای مهندس بنی‌هاشمی نیز گمان بر این بود که می‌توان با اجرای پروژه‌های عمرانی نظیر کمر بند سبز، هفت حوض و نیز تأسیس سازمان زمین و مسکن برای تولید مسکن ارزان قیمت از حاشیه‌نشینانی جلوگیری نمود لذا رویکرد تعیین تکلیف اراضی از طریق سنددار نمودن و توافق با بزرگ مالکان و نیز اجرای پروژه‌های خدماتی در دستور کار قرار گرفت. درحالی که به دلیل ابعاد گسترده اجتماعی و عدم رغبت متصرفان این شیوه راه به‌جایی نبرد، هر چند تهیه طرح تفصیلی و اجرایی و ضابطه‌مند نمودن نظامات شهرسازی و فنی از مزیت‌های این دوران بود ولی غفلت از حریم شهر مشهد توسط شهرداری و دهیاری‌ها و اراضی خارج از حریم که تحت نظارت فرمانداری هست کمافی السابقی به رشد کاریکانوری مزمن حاشیه شهر دامن زد. اکنون نیز در دوران مدیریت آقای مرتضوی، از حیث نظارت، گام جدی ساختاری و سازمان‌یافته برداشته نشده است و بیم آن می‌رود دوباره به دوران ۷۸ تا ۸۱ برگردیم و هم توقعات مردم افزایش یابد و هم بی‌مسئولیتی سایر دستگاه‌های مسئولان. همچنین در کنکاش در صحبت‌های دولتمردان چنین برمی‌آید که علاقه‌ای به مداخله جدی در جلوگیری از تصرفات غیرقانونی اراضی وجود ندارد و حتی جناب آقای دکتر حناچی این امر را به دلیل مداخله گران سیاسی و اجتماعی محال می‌داند و جناب آقای مهندس پژمان نیز وظیفه‌اش را به‌عنوان معاون وزیر و مدیرعامل سازمان ملی زمین صرفاً حفاظت از اراضی دولتی می‌داند حالی آن که اعمال سیاست‌های پیشگیرانه در جهت استفاده بهینه از اراضی و مدیریت زمین طبق قانون بر عهده وزارت راه و شهرسازی است. فرمانداری هم بایستی بر خارج از حریم نظارت کند که بعید است با وسعت و پراکندگی زیاد اراضی خارج حریم مشهد و از سویی وظیفه ذاتی فرمانداری که بنا گفته دکتر حسینی (فرماندار اسبق) تأمین امنیت و هماهنگی بین دستگاه‌هاست بتوان توقع نظارت بهینه از فرمانداری داشت.